

25. Шумський О. Ідеологічна боротьба в українському культурному процесі // Більшовик України. – 1927. – №2. – С. 11-26.
26. Скрипник М. Хвильовізм чи шумкізм? // Більшовик України. – 1927. – №2. – С. 26-40.
27. Сталін Й.В. Товаришу Кагановичу та іншим членам ПБ ЦК КП(б)У // Сталін Й.В. Твори. – Т.8. – М., 1948. – С. 158-159.
28. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 6. – Спр. 89.
29. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 6. – Спр. 241.
30. Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин. – Нью-Йорк – Париж – Торонто: українське слово, 1987. – 551 с.

Криворучко А.И. НИКОЛАЙ ХВЫЛЕВОЙ – ПРЕДСТАВИТЕЛЬ УКРАИНСКОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ 1920-х гг.

В статье исследуется влияние взглядов Н. Хвильевого на ход культурных и политических процессов в УССР в 1920-х годах.

Ключевые слова: Хвильевой, культура, литературная дискуссия, «теория борьбы двух культур», возрождение нации.

Kryvoruchko A.I. MYKOLA HVYL'OVYI – REPRESENTATIVE OF UKRAINIAN RENAISSANCE of 1920-s

The article investigates the influence of Mykola Hvyly'ovyi's ideas on the course of cultural and politic events in the Ukrainian Soviet Socialist Republic in 1920-s.

Keywords: Hvyly'ovyi, culture, literal debate, «the theory of struggle between two cultures», revival of the nation.

УДК 94 (477) «19»

О.О. Сухобокова

**УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ОСЕРЕДОК У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ
В 20-х рр. ХХ ст.**

У статті розглядається культурно-освітня діяльність української еміграції у Чехо-Словацькій Республіці у 20-х рр. ХХ ст. Акцентується увага на ролі освітніх та культурно-просвітницьких інституцій, створених Українським громадським комітетом.

Ключові слова: українська еміграція, культура, освіта, наука, преса, Український громадський комітет.

У сучасній вітчизняній історіографії проблема освітньої та культурно-просвітницької діяльності міжвоєнної української еміграції у Чехословаччині не обділена увагою. Низку наукових досліджень присвячено як проблемі в цілому, так і її окремим аспектам, зокрема діяльності українських освітніх та наукових закладів [1-4]. Така зацікавленість цілком закономірна, адже у 20-30-ті рр. минулого століття Чехо-Словацька Республіка стала світовим центром українського національного суспільно-політичного, культурного та наукового життя. Через свою багатогранність та достатню джерельну забезпеченість тема досі залишається актуальною. Поряд з тим досвід української еміграції у культурно-освітній сфері міг би бути використаний у розбудові та реформуванні сучасної державної системи освіти та науки України, збереженні і розвитку української культури.

Час вимушеного перебування на еміграції українці намагалися використати з найбільшою користю для себе і майбутнього України. Зокрема, здобути якісну освіту, перейняти досвід розвинених європейських держав, аби, повернувшись на Батьківщину, використати свої знання й уміння для розвитку її економіки, політики, науки, освіти тощо. Водночас культурно-освітня діяльність української еміграції набула важливого значення, як спосіб збереження національної ідентичності та репрезентації своєї нації, популяризації її визвольного руху. Відтак основні свої зусилля українські політичні еміграційні центри у ЧСР спрямували на «виховання молодого покоління на основах європейської освіти і збудування за кордоном осередку української культури» [5, арк. 37].

У 1920-х рр. тут діяло кілька українських потужних освітньо-наукових установ: 1921 р. з Відня було перенесено Український вільний університет, 1922 р. відкрито Українську

господарську академію, 1923 р. – Український вищий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, 1927 р. – Український робітничий університет. З 1925 р. плідно працювали Український інститут громадознавства (Соціологічний інститут) у Празі, Український академічний комітет; низка товариств і організацій: Українське військово-історичне товариство, Український історичний кабінет, Український національний музей-архів, Музей визвольної боротьби України. Розвивалося українське мистецьке життя: працювала школа українського танку під керівництвом В. Авраменка; 1926 р. було засновано Українську театральну студію у Празі і Драматичну студію в Подебрадах, згодом – Союз українських журналістів і письменників на чужині у Празі і т.д.

Важко навіть перелічити всі українські культурно-освітні, наукові та мистецькі установи, що існували у ЧСР в 1920-х рр. і зібрали навколо себе найкращих представників української наукової, мистецької та педагогічної еліти. Зокрема, з Прагою пов'язані біографії таких видатних українських учених, як Д. Дорошенко, І. Горбачевський, Д. Антонович, В. Щербаківський, с. Русова, Д. Донцов, письменників і поетів О. Олеся, Є. Маланюка, У. Самчука, О. Теліги, с. Черкасенка та багатьох інших.

У створенні в ЧСР такого потужного українського культурного та наукового центру провідну роль відіграв Український громадський комітет, заснований у травні 1921 р. керівниками Закордонного комітету Української партії соціалістів-революціонерів (Прага стала найбільшим центром українських есерів) М. Шаповалом і Н. Григорієвим. УГК як національний координаційний центр української спільноти в ЧСР, співпрацюючи з чеським урядом та неурядовими організаціями, надавав українцям всю необхідну для біженців допомогу – від фінансової і медичної до працевлаштування. Та чи не найуспішнішим напрямком його діяльності стала організація мережі національних навчальних закладів.

Саме завдяки плідній роботі УГК за допомоги чеського уряду 1922 р. було створено Українську господарську академію у Подебрадах – єдину українську вищу технічну та першу у світі високу кооперативну школу [6, арк. 9]. Цей виш політехнічного типу працював у складі агрономічно-лісового, економічно-кооперативного та інженерного факультетів. При Академії також функціонували інститут наукових стипендіатів, матуральні курси (по суті, реальна гімназія), велика наукова бібліотека і низка різноманітних гуртків та товариств [7, с. 15-18]. Таким чином, УГА стала першим у ЧСР та одним із найбільших у світі осередків української освіти і науково-дослідної роботи.

Вже наступного року Управою УГК було створено Український вищий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова у Празі, що готував педагогів для вищих початкових шкіл, учительських семінарій, нижчих класів гімназій та інших рівнозначних шкіл, для викладання загальноосвітніх предметів у середніх технічних закладах і спеціалістів з педагогічної, виховної та адміністративної роботи в освітніх установах [8, арк. 38-39]. Інститут у складі трьох відділів – історико-літературного, фізико-математичного і природо-географічного (згодом було створено ще й музично-педагогічний), став «лабораторією потрібних для України діячів науки, українських педагогів – громадян, що об'єднували в собі глибоку національну свідомість, широкий ідейний розвиток та повноту фахових знань» [9, арк. 2].

Обидва виші готували не лише висококваліфікованих фахівців, а й формували українську національну інтелігенцію, в перспективі – будівничих господарства і культури української незалежної держави. У навчальних програмах чимало уваги приділялося українознавству та суспільствознавству. Фундатори пражського українського культурно-освітнього осередку М. Шаповал та Н. Григорієв – досвідчені політичні і державні діячі та науковці-соціологи – вважали, що кожен українець, незалежно від своєї професії, повинен володіти базовими знаннями з цих царин, щоб бути свідомим громадянином, активним учасником боротьби за власну державу та її розбудови [10, арк. 13, 41-46].

Тож цілком логічним стало створення ними 1925 р. Українського інституту громадознавства (Українського соціологічного інституту) у Празі, головним об'єктом дослідження якого стало українське суспільство. Інститут виконував надзвичайно важливу місію, оскільки на той час української соціологічної науки як такої фактично не існувало й українське суспільство залишалося не дослідженим на науковому рівні. Інститут ставив перед собою і конкретну мету: «вивчення і зформулювання практичних проблем, що витікають з конкретних потреб українського народу в дану добу його існування», тобто створення програми визволення українського народу [11, с. 115].

Неможливо не згадати створений при Інституті громадознавства Український робітничий університет (1927-32 рр.) – перший український вищий навчальний заклад з дистанційною формою навчання. Через специфіку організації навчального процесу та необмежений доступ до нього студентів з усього світу він став «дальшим послідовним і науково-правильним кроком в розгортанню цілої системи визволення українського трудового народу» [12, с. 117], вважали М.Шаповал та Н.Григоріїв. В університеті навчалися українці не лише з ЧСР, Підкарпаття, Польщі (Волині та Галичини), але й УРСР, Румунії, Бельгії, Франції, США, Канади, Бразилії, Аргентини, Палестини, навіть Африки. Представництва УРУ діяли у низці штатів США, кількох губернаторствах Канади, у Бразилії, Франції, Бельгії [13, арк. 5-6].

Чимало для збереження надбань української культури в еміграції зроблено Українським національним музеєм-архівом у Празі, заснованим 1923 р. при УГК. Музей розгорнув інтенсивну, плідну науково-дослідницьку і музейну діяльність, зібрав велику колекцію матеріалів з історії України; при ньому діяла спеціальна комісія у справах охорони могил вояків та померлих в еміграції українців [14, арк. 21]. З огляду на те, що в УРСР історичні пам'ятки знищувалися, а вивезені емігрантами старожитності розходилися по приватних колекціях, музей виконував важливе завдання, збираючи та систематизуючи національні культурно-історичні пам'ятки для того, щоб пізніше перевезти їх «на вільну українську територію, де б вони доповнили загальну збірку українських культурних і історичних пам'яток» [15, с. 3]. Водночас музей ознайомлював із ними європейців.

Український культурний осередок, створений УГК, включав в себе й чимало просвітницьких закладів, наприклад, клуб «Українська хата», бібліотеку-читальню, мандрівні бібліотеки, а також низку мистецьких товариств: Українське товариство пластичного мистецтва, Товариство допомоги українським культурним силам, музичне товариство, Товариство українських письменників та ін. Управа Комітету та його відділи регулярно проводили різноманітні урочисті й інформаційні заходи, свята, вечори пам'яті, виставки, що не лише згуртовували українську еміграцію, але й представляли її перед чехословацькою та європейською громадськістю, популяризуючи українську історію та культуру [16, с. 31-32].

За повідомленням європейської преси того часу завдяки такій активній і різнобічній культурно-освітній діяльності української еміграції у ЧСР в 1920-х рр. українство стало модним. Так, часопис «Воля» (Відень) 1921 р. інформував: «У Празі тепер мода на все українське. В «Альгамбрі» (одне з найліпших кабаре) виступає трупа С.Глазерова під назвою «Український народний балет». Козачок у виконанні цієї трупи є «сенсацією» дня. В деяких кав'ярнях грають українські пісні. Чеський часопис «Народна політика» за 8 травня 1920 р., пишучи про ліпше модне вбрання, зазначає, що самим модними в цьому сезоні рукавами блуз будуть рукава народних українських жіночих сорочок з українською вишивкою» [Цит. за: 17, с. 73].

У ЧСР отримала значний розвиток українська преса і видавнича справа. Лише у Празі в 1920-30-х рр. виходило 94 українські періодичні видання (14 – політичних, 14 – фахових, 18 – студентських, 10 – газет і т.п.) [18, с. 6]. При цьому більшість українських закладів та організацій мали власні друковані органи, що інформували про їхню діяльність і життя української спільноти у ЧСР в цілому («Громадський вісник», «Вістник Українського національного музею-архіву», «Вістник Українського робітничого університету» тощо).

У Празі 1922 р. було засновано один з найавторитетніших українських часописів на еміграції – «Нова Україна», присвячений розгляду проблем культурної та економічної відбудови України. Авторами видання стали талановиті українські письменники, публіцисти, відомі громадські та політичні діячі: Д.Антонович, В.Винниченко, О.Олесь, М.Вороний, В.Стефаник, П.Богацький, Д.Дорошенко, О.Мицюк, с. Русова, М.Шаповал, Н.Григоріїв, А.Животко, Д.Ісаєвич та інші. Водночас часопис публікував твори молодих українських письменників з УРСР (Г.Косинки, В.Підмогильного, Т.Осьмачки та ін.) [19, арк. 2, 94-95]. «Нова Україна» була не просто літературно-громадським періодичним виданням – вона відігравала важливу роль у житті української еміграційної спільноти, підтримуючи її зв'язок з рідним народом, інформуючи про становище в УРСР і СРСР, поза його межами, підживлюючи національно-патріотичні настрої емігрантів.

Окремим напрямом роботи українського культурно-освітнього осередку в ЧСР стала взаємодія з чеським суспільством та його інститутами. Чесько-українська співпраця у галузі культури виявлялася у діяльності спільних благодійних організацій, зокрема Чесько-українського комітету з надання допомоги українським та білоруським студентам. Цей комітет,

створений 1921 р. на чолі з відомим чеським істориком проф. Я.Бідло, опікувався матеріальним забезпеченням української молоді, що здобувала освіту у чеських навчальних закладах. Завдяки зусиллям комітету майже 2 тис. українських студентів отримали вищу освіту [18, с. 75]. Українці також брали активну участь у проведенні чеськими установами різноманітних культурних заходів – танцювальних святах, вечорах поезії, виставках і т.п.

Відтак унікальність українського еміграційного осередку, що утворився у ЧСР у 20-ті рр. ХХ ст., полягає, насамперед, у тому, що він не лише згуртував українство та українську еліту, а й створив цілу систему українських національних освітніх, наукових і культурних закладів. Причому, саме у Чехословаччині і переважно зусиллями Українського громадського комітету і створених ним установ постало нове покоління свідомих українців з виразним національно-політичним світоглядом та європейською освітою.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Віднянський С.В. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет (1921-1945). – К., 1994. – 82 с.
2. Бублик Т.В. Наукова та культурно-освітня діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині та Німеччині в 20-30-ті роки ХХ століття: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 1997. – 178с.
3. Вагіна О.М. Освітня діяльність української еміграції в країнах Європи (1918-1939р.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – Запоріжжя, 1999. – 18с.
4. Даниленко О.В. Український Громадський Комітет у Чехословаччині (1921-1925рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 2004. – 208с.
5. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі: ЦДАВО України). – Ф.3801. – Оп.1. – Спр.12. – 147 арк.
6. ЦДАВО України. – Ф.3801. – Оп.1.– Спр.272. – 26 арк.
7. Українська Господарська академія в Ч.С.Р. – Подєбради, 1926. – 19 с.
8. ЦДАВО України. – Ф.3972. – Оп.1. – Спр.1. – 106 арк.
9. ЦДАВО України. – Ф.3801. – Оп.3. – Спр.3. – 78 арк.
10. ЦДАВО України. – Ф.3801. – Оп.1. – Спр.17. – 75 арк.
11. Український інститут громадознавства // Нова Україна. – 1925. – Ч.1.
12. 3 хроніки Українського Робітничого Університету //Нова Україна. – 1928. – Ч.4-6.
13. ЦДАВО України. – Ф.3794. – Оп.1. – Спр.4. – 34 арк.
14. ЦДАВО України. – Ф.3793. – Оп.1. – Спр.43. – 124 арк.
15. Вістник Українського національного музею-архіву при Українському Інституті громадознавства у Празі. – 1928. – Ч.1.
16. Три роки праці Українського Громадського Комітету в Ч.С.Р. – Прага, 1924. – 104 с.
17. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919 – 1939 (матеріали, зібрані С.Наріжним до частини другої). – К., 1999. – 272 с.
18. Федорук О. Передмова // Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919 – 1939 (матеріали, зібрані С.Наріжним до частини другої). – К., 1999. – 272 с.
19. ЦДАВО України. – Ф.3865. – Оп.1. – Спр.1. – 104 арк.

Сухобокова О.О. УКРАИНСКИЙ КУЛЬТУРНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ЦЕНТР В ЧЕХОСЛОВАКИИ В 20-тые гг. ХХ в.

В статье рассматривается культурно-образовательная деятельность украинской эмиграции в Чехо-Словацкой Республике в 20-х гг. ХХ в. Акцентируется внимание на роли образовательных и культурно-просветительских институций, созданных Украинским общественным комитетом.

Ключевые слова: украинская эмиграция, культура, образование, наука, пресса, Украинский общественный комитет.

Suhobokova O.O. UKRAINIAN CULTURAL AND EDUCATIONAL CENTRE IN CZECHOSLOVAKIA IN 1920-s.

The cultural and educational activity of the Ukrainian emigration in Czech-Slovak Republic in 1920-s is examined in the article. The main attention is devoted to the role of educational and cultural institutions created by the Ukrainian civil committee.

Key words: Ukrainian emigration, culture, education, science, press, Ukrainian civil committee.